

УДК 32.019:31

ДОВІРА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

С.Г. Денисюк, кандидат політичних наук, доцент,
докторант кафедри політичних наук НПУ ім. М.П. Драгоманова

Аналізується стан довіри/недовіри між учасниками взаємодії в сучасному українському суспільстві. Виявлені рівні і базові основи формування довіри в просторі політики, її роль в побудові оптимальних взаємин між громадянами і владою

Ключові слова: довіра, недовіра, політична комунікація, політична соціалізація, політична культура, політичний імідж.

Денисюк С.Г. Доверие как фактор эффективности политической коммуникации

Анализируется состояние доверия/недоверия между участниками взаимодействия в современном украинском обществе. Обнаружены уровни и базовые основы формирования доверия в пространстве политики, её роль в построении оптимальных взаимоотношений между гражданами и властью.

Ключевые слова: доверие, недоверие, политическая коммуникация, политическая социализация, политическая культура, политический имидж.

Denisjuk S.G. Trust as a factor of political communication's efficiency

The article analyses the trust/distrust interaction between participants in the Ukrainian society. The levels and basic guidelines for the development of trust in policy are found and their role in the establishing new relationships between the citizens and the government.

Keywords: trust, distrust, political communication, political socialization, political culture, political image.

Оптимальна політична комунікація між владою і громадянами, між політичними суб'єктами можлива за умов наявності довіри, яка виступає її психологічною основою. Без довіри неможливо виробити загальну стратегію розвитку суспільства, реалізувати реформи, обирати певних політичних діячів і делегувати їм владні повноваження, тощо.

Стан низького рівня довіри в сфері політичної комунікації в Україні зумовлений як недоліками функціонування вітчизняної політичної системи, так і недостатнім розвитком національної громадянської культури. Так, недовіра до політичної влади обумовлена її сутнісними характеристиками: владні відносини завжди тяжіють до єдиновладдя і тільки опір цій тенденції обмежує негативні прояви; влада ніколи не може бути владою народу, в кращому випадку вона може служити його інтересам (Г. Моска); будь-який суб'єкт політики поступово підмінює інтереси народу своїми власними уявленнями щодо нього; в ідеалі народна влада вправі розраховувати на довіру до неї, але народ може розраховувати на ідеальну владу тільки за умови постійної недовіри до владарюючих [1, 194].

Проблема політичної довіри в науковій літературі досліджується з 1920-х років, проте широкі дискусії з цієї тематики розгорнулися лише в останні десятиріччя. До значних досягнень можна зарахувати праці Н. Лумана «Довіра і влада», С. Ліпсета і У. Шнейдера «Пролом у довірі», Б. Міцтел «Довіра в сучасних суспільствах: пошук основ соціального порядку», П. Штомпки «Довіра: соціологічна теорія» та ін.

Найплідніша розробка проблеми політичної довіри в її сучасному розумінні представлена в працях Ш. Айзенштадта, Б. Барбера, Л. Роніджера, Д. Гамбетти, А. Селігмана та ін. Соціологічна традиція представлена працями А. Селігмена, Дж. Колмана, Т. Хальворсена, Д. Гамбети. Політологічна традиція досліджень в галузі довіри представлена роботами Е. Ушландера, С. Роуз-Акерман, К. Ньютона, Б. Ротштейна та Д. Столле.

Проблему політичної довіри вивчали й вивчають такі українські вчені, як А. Бова [2], Є. Головаха, Н. Паніна, А. Ручка, С. Макеєв, І. Мартинюк, Ю. Пахомов, А. Ковальова, О. Кокорська, В. Сукачов [3; 4] та

ін. Проте питання довіри, її місце і вплив на оптимізацію політичної комунікації поки що розроблена недостатньо.

Тому метою статті є дослідження довіри як чинника ефективності сучасної політичної комунікації.

Під довірою, як правило, розуміють відкриті, позитивні взаємини між людьми, що ґрунтуються на впевненості у порядності і доброзичливості іншої людини, з якою сторона, яка довіряє, знаходиться в певних політико-комунікаційних відносинах. Довіра може мати різноманітний характер – особистий, політичний, економічний. Ознакою особистої довіри служить відвертість, готовність ділитись інформацією тощо. Політична довіра передбачає готовність електорату делегувати владні повноваження певному політичному суб'єкту.

Вивченню феномену довіри приділяли увагу переважно психологи, культурологи, соціологи. Так, Ф. Фукуяма визначає довіру як значущу складову соціального капіталу, яка не є сама по собі моральною цінністю, а скоріше її похідним продуктом. Автор наголошує на її ролі як каталізатора конструювання соціальних відносин між суспільними групами та індивідами [5]. Іншими словами, довіра сприяє якості і позитивній спрямованості комунікації між несхожими акторами, допомагає налагодженню співпраці між тими, хто переслідує свої власні цілі та інтереси.

Польській соціолог П. Штомпка виокремлює три рівні вияву довіри [6]:

Перший – когнітивний рівень – раціональний кредит довіри, виражається в тому, що людина раціонально оцінює й обмірковує рівень своєї довіри та можливий ризик, зважаючи на різноманітні аспекти ситуації (репутація, статус суб'єкта, який заслуговує/не заслуговує на довіру).

Другий – емоційний рівень – базова довіра – це психологічна властивість, уgruntована на ранньому досвіді і у деяких осіб здатна взяти гору над раціональними міркуваннями, викликаючи, наприклад, «сліпу і наївну довіру» до людей чи соціальних інститутів.

Третій – діяльнісний рівень – культурний капітал, що виходить за межі окремо взятих акторів і втілюється в «типових орієнтаціях, які поділяє значна кількість індивідів і які мають соціальний характер, а відтак, справляють певний нормативний тиск чи обмеження щодо кожного актора. У цьому сенсі довіра стає властивістю людських спільнот, утворюючи культурний капітал, від якого люди можуть відштовхуватися у своїх діях» [7].

Іншими словами, довіра забезпечує існування і відтворення культурних цінностей і нормативів політичної комунікації. Тут, на наш погляд, важливою є трансформація довіри з базового емоційного рівня на когнітивний, оскільки політична комунікація є сферою раціональною і тому участь в ній повинна бути свідомо-раціональною. Така трансформація, зокрема, реалізується в процесі соціалізації, в момент переходу від її первинної фази, коли сім'я гарантує накопичення раннього позитивного досвіду, до фази вторинної, протягом якої довіра розширюється за рахунок включення у сферу соціально-політичної взаємодії суб'єкта із значним колом акторів – політиками, політичними партіями та ін. В цей критичний перехідний момент будь-які прояви підступності, зради, зневаги, немотивованої агресії, з якими зіткнеться суб'єкт, можуть зруйнувати накопичений ним капітал довіри як впевненості у готовності до співпраці інших осіб.

Підґрунтям цивілізованих відносин в сфері політики є високий рівень довіри політичних акторів один до одного, до тих інститутів, ефективно функціонування яких вони забезпечують своєю співпрацею та

взаємодією, цінності та ідеали, що передаються із покоління в покоління тощо. Така практика гарантуватиме не тільки очікувану трансформацію довіри як риси особистісної культури індивіда з емоційного на когнітивний рівень, а й забезпечить її втілення в якості типових орієнтацій, що поділяються великою кількістю індивідів і набувають соціально-політичного характеру. Так, довіра, зведена на вищий діяльнісний рівень, стає властивістю людських спільнот, на чому можна будувати політичну комунікацію. Варто наголосити, що лише на основі співпраці і отримання реальних результатів може зміцнюватись взаємна довіра в політичній комунікації.

Нажаль в процесі комунікації між політиками і громадянами посередником виступають певні технологічні конструкції, наприклад, імідж, який може бути адекватно побудованим і ввести в оману значну частину населення. Так, політик чи партія із продуманим іміджем може отримати значний кредит довіри, але через певний час, імідж, не підтвержений результатами реальної діяльності, руйнується, негативно впливаючи при цьому на політичну свідомість населення (виникає недовіра, агресія, розчарування, дистанціювання громадян від політики тощо) [8].

Такий кредит довіри, що конвертувався в значну електоральну підтримку, відбувся 2004 р. під час Помаранчевих подій в Україні. Через незначний проміжок часу цей кредит не тільки вичерпався, а й сама влада стала некредитоспроможною. Така ж ситуація повторилась із виборами 2006 і 2010 років. Чому так сталося і чи є хоч якась перспектива відновити довіру між владою та народом?

На наш погляд, нинішня криза довіри до влади пояснюється такими факторами. По-перше, некомпетентністю правлячої еліти, яка змінюючи

одна одну, не вивела країну із кризи і не показала якісних результатів діяльності.

По-друге, явищем завищених очікувань. Як зазначають експерти Фонду «Демократичні ініціативи», виборці розраховують на цілковиту відданість політиків у виконанні своїх професійних обов'язків, аж до того, що вони повинні жертвувати своїм вільним часом, добробутом, врешті, життям для того, щоб виправдати громадські сподівання. Проте зауважимо, що ці завищені очікування спровокували самі політики, оскільки поставили зависоку моральну та компетенційну планку як перед собою, так і перед суспільством (передвиборчі обіцянки). Втім, те, що вони не подолали цієї висоти, є і наша, громадянського суспільства, політична відповідальність.

По-третє, нечесністю політиків. Довіра підтверджується діяльністю, а не словами («не словом, а ділом»). Люди ж, які довіряють і яким довіряють, не розмовляють про чесність, а є чесними. Політики, які починають обговорювати свої цінності, часто у розмовах переходять до бажаної дійсності і не говорять про свої теперішні реальні потреби і цінності. В результаті відбувається розмивання довіри, руйнування комунікації «виборець-політик».

Довіра вимагає від людей автентичності (щирості). Як зазначають західні маркетологи, якщо ви поведетесь щиро, тоді вам не потрібно говорити про цінності, оскільки ви відображаєте їх всім своїм єством. В політичній психології рівні політичної довіри можуть вимірюватися у вірі в чесність, добродійність та компетенцію іншої сторони.

Науковці вважають, що українське суспільство могло б пробачити особисто В. Ющенку недостатню компетентність, але люди не пробачили його оточенню («любим друзям») недостатню доброзичливість та нечесність. Отже, політики не витримали іспиту на щирість цінностей

Майдану. У правлячої верхівки цих цінностей на перевірку не виявилось, на відміну від цілого суспільства.

Згідно даних Інституту соціології АН УРСР, наприкінці 1991 р. 70 % опитаних висловили думку, що «політикам ніколи не можна повністю довіряти». Минуло 18 років і можна констатувати, що таке ставлення громадян до своїх політичних лідерів так і не змінилося. Більшість соціологічних служб в 2009 р. фіксують недовіру до політикуму на рівні 72-78 % [9].

Не секрет, що влада та політики ніколи, протягом всього періоду історії новітньої незалежної України (за виключенням певних не довгострокових історичних моментів), не користувалися значної довірою у громадян. Майже кожен електоральний цикл відзначався кризою підтримки та падінням довіри громадян до президента, уряду, парламенту, політичних партій, силових структур і, навіть, Церкви.

Але нинішня ситуація якісно відмінна від тієї, що була в 1994 чи 2002 роках. Тоді в зміну політичної системи вірило лише 12-19 % громадян, а рівень довіри до політиків не перетинав 25 % порогу, а баланс довіра/недовіра був на межі мінус 5-8 % [10]. Розчарування в політиках (після виборів) не було таким болісним та не мало таких руйнівних наслідків для Української держави, як за останні 7 років постпомаранчевого періоду. Потенційна небезпека полягає у збігу в часі найнижчої точки довіри до влади, яка може опинитися у стані цілковитої ізоляції, відчуженості від більшості громадян із зростанням протестних настроїв та прихильності до недемократичних, авторитарних інституцій та способів вирішення політичних конфліктів.

Зневіра в інститутах влади і суспільства набула глобального масштабу. До того ж криза довіри до політиків та органів влади накладає свій відбиток на довірі нижчих рівнів. Мова йде про певні кризові

тенденції в самій тканині українського суспільства. Якщо ж на кореневому суспільному рівні (на рівні довіри в сім'ї) фіксуються негативні явища – суспільство можна вважати нездоровим. Так, люди втрачають не лише моральні орієнтири, але відмовляють в довірі самим суспільним зв'язкам, традиційним формам самоорганізації. Нажаль така ситуація свідчить про потенційну готовність громадян до взаємодії з іншими, але хто саме бути тим «іншим»? Це може стати загрозою для існування самої української нації.

Останні дослідження, проведені соціологічною службою Центру Разумкова з 29 вересня по 4 жовтня 2011 р. свідчать, що В. Януковича повністю підтримують лише 10 % українців, натомість Ю. Тимошенко - 14,3 % А. Яценюка - 11,9 %, В. Кличка - 10,2 % громадян. Серед українських політиків найбільш негативно оцінюється діяльність В. Ющенка (лише 1,5 % повністю її підтримують), П. Симоненка - 4,9 % та Д. Табачника - 2,6 % громадян [11; 12].

Подані дані свідчать, що народ потребує якісної зміни принципу відбору політиків. Українське суспільство дозріло до необхідності зламу системи, появи державницьки орієнтованих політиків, які б мали стійкий кредит довіри, сформований не маніпулятивними технологіями, а шляхом особистих якостей діячів, відновлення цінностей Майдану.

Цікаво, що рейтинг недовіри прямо залежить від ступеня політизації тієї чи іншої відомої особистості. Поки людина сприймається як успішний спортсмен, юрист, журналіст, дипломат, то він користується довірою співвітчизників і не викликає негативних емоцій. Як тільки він позиціонує себе як політичний діяч, то стрімко наростає рівень недовіри. Подібний феномен можна прослідкувати на прикладі боксера і громадського діяча В. Кличка, журналіста В. Портнікова, юриста М. Ставнійчук, політологів А. Єрмолаєва та В. Фесенка. Тому, слушною є думка директора Агентства

соціальних комунікацій С. Белашко, що будь-якому «лідеру довіри» необхідно чітко дистанціюватися від правил гри, що існують в українському політикумі, принаймні, від найбільш одіозних із них [13].

Варто зауважити, що людям набридли постійні сварки і бійки у владі. Популярність вінницьких регіональних лідерів (мера та губернатора) заснована на простому факті: вони не сваряться [14]. І вже цього виявляється досить для того, щоб користуватися стабільною довірою населення.

Суттєво на рівень довіри впливають ЗМІ, але ті політики, які зможуть вийти з віртуального телепростору в реальний світ проблем, якими живуть виборці, досягнуть справжнього успіху. Інші – так і залишаться «артистами розмовного жанру».

Проте, проблеми із кредитом і рівнем довіри, який політики мають сьогодні, дає підставу говорити про наявність в Україні нереалізованого потенціалу «морального лідерства». Досить чітко вимальовується соціальний запит на політиків нового типу і їх час неодмінно прийде. Як сказала соціолог І. Кучма, «нині влада вже не автоматично конвертується у власність. Тепер потрібно також подбати про злагоджений соціально-економічний розвиток, не можливий без довіри і партнерства держави та суспільства» [6].

Виходячи із вищезазначеного можна зробити такі висновки:

1. Довіра в політичній комунікації на всіх її рівнях формується об'єктивно і є плодом спільних зусиль більшості членів суспільства.

2. Довіра як чинник політичних взаємин може виявлятися на таких рівнях: когнітивному, емоційному і діяльнісному. Враховуючи особливості менталітету і рівня політичної культури українців, частіше довіра виникає на емоційному рівні, що протирічить природі раціональної політичної комунікації.

3. Процес формування довіри ґрунтується на особливостях політичної соціалізації особистості і за певних умов вона здатна набути соціального характеру і цінності.

4. В сучасному українському політико-комунікаційному просторі спостерігається наростання недовіри до діючих політичних лідерів, що загрожує поглибленням кризових явищ у всіх сферах життя суспільства. Без довіри неможлива консолідація населення і розвиток громадянського суспільства.

5. На показник довіри до політичних суб'єктів впливають певні комунікативні технології, що розповсюджуються через ЗМІ (бренд, імідж тощо), проте їх вплив обмежений в часі, якщо немає підкріплення реальними справами.

6. Сьогодні в суспільстві сформувався запит на морального, діяльного, професійного політика, який повинен стати партнером для громадян в політичній комунікації. Всі провідні українські політики вже показали свою сутність, перебуваючи при владі, тому є потреба в оновленні рядів політичної еліти.

Проблема довіри в політичних взаєминах є актуальною не тільки для українського суспільства. Зміни рейтингів політичних діячів в різних країнах світу свідчать про нестабільність цього стану і пошук шляхів повернення довіри населення. Оскільки політична комунікація є раціональною, то і довіра повинна базуватись на результатах діяльності політиків, їх стратегіях, особливостях комунікації із громадянами (ступені їх демократизації) тощо. Тому подальших досліджень потребують основи формування довіри, а саме, трансформація політичної культури, менталітету, свідомості громадян, інформатизація населення тощо.

Література:

. Демократия: конфликтность и толерантность / Под ред. В.С. Рахманина. – Воронеж: Воронежский госуниверситет, 2002. – С. 330-341.

2. Бова А. Довіра до соціальних інститутів: крос-національні зіставлення / А. Бова // Соціальна психологія. – 2004. – № 2 (4). – С. 90-99.

3. Сукачов В. В. Політична довіра як складова соціального капіталу громадянського суспільства 2005 р. / Автореф. дис...на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук: 23.00.01 «Політична теорія та історія» / В.В. Сукачов; Дніпропетр. нац. ун-т. — Д., 2005. — 17 с.

4. Сукачов В.В. Довіра як проблема політичної науки / В. В. Сукачов // Грані. – 2004. – №2(34). – С. 124-128.

5. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 730 с.

6. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка; Пер. с англ.; под ред. В. А. Ядова. — М.: Аспект-Пресс, 1996. — 416 с.

7. Джонсон Д. Екзистенціальні аспекти довіри / Д. Джонсон, А. Мельников // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – № 1. – 2009. – С. 78-92.

8. Корнієнко В.О. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації: Монографія / Корнієнко В.О., Денисюк С.Г. — Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. — 145 с.

9. Семенюра М. Майдан та перспектива нових лідерів довіри // Українська правда. – 27.10.2009. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2009/11/27/4343419>.

10. Дослідження рівня довіри громадян України до демократичних інституцій, органів влади // Дослідження Інституту соціології НАН України. – 2.06.2011. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor22/01.htm>.

11. Рейтинг Януковича скотився до 10% // Фонд демократичні ініціативи. – 18.10.2011. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/etc/gkorkgojworgjo>.

12. Опитування: підтримка опозиційних політиків зросла // Центр Розумкова. – 19.10.2011. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/news.php?news_id=380.

13. Лидеры народного доверия // Хай Вей. – 26.11.2009. – Режим доступа: <http://h.ua/story/240625>.

14. Популярність лідерів президентських перегонів має регіональний характер // NEWSru.ua Україна. – 8.08.2009. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/ukraine/08aug2009/region.html>.